

*„Új könyvtár virul itt,
tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

*„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

TUDOMÁNY ÉS KUTATÁS
A 240 ÉVES KLIMO KÖNYVTÁRBAN

A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi
tudományos konferencia tanulmányai

Szerkesztette:
Dezső Krisztina – Molnár Dávid – Schmelczer-Pohánka Éva

Pécs, 2016

A kötet megjelenését támogatta:

Pécsi Egyházmegye

Pécsi Tudományegyetem

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Borítóterv: Gergely Zsuzsanna

Olvasószerkesztő: Fekete Ágnes

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont
és a Pécsi Egyházmegye.

Felelős kiadó: Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes és Dr. Udvardy György

Nyomdai előkészítés: Virágmandula Kft.

Felelős vezető: a Kft. ügyvezetője
www.mandulavirag.hu

ISBN (print): 978-963-429-059-9

ISBN (pdf): 978-963-429-063-6

ISBN (epub): 978-963-429-060-5

ISBN (mobi): 978-963-429-061-2

ISBN (html): 978-963-429-062-9

ISSN: 1587-5202

© Szerkesztők és szerzők

© Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

© Pécsi Egyházmegye

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánló (Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes).....	7
Köszöntő (Dr. Udvardy György)	9
KÖNYVTÁRTÖRTÉNET – A PÉCSI KÖNYVKULTÚRA A 18–19. SZÁZADBAN.....	11
Monok István: A könyvtárak nyilvánossága a 16–18. században.....	13
Schmelcz-Pohánka Éva: „Mennyire szép odabent! Mily nagy a hírneve kint!” A pécsi püspöki bibliotéka alapításának korabeli ismertetései és recepciói.....	25
H. Simon Katalin: A Szombathelyi Püspökség szerepvállalása Szombathely kulturális életében a 18. század végén.....	47
Kocsis Éva: Mátyás Flórián kutatásai és könyvtára Pécsen.....	61
Gergely Zsuzsanna: Illustrationes – Régi könyves metszetgyűjtemény	89
OKTATÁS- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET	97
F. Dárdai Ágnes: Pécsi vonatkozású történelemtankönyvek a Pécsi Püspöki Joglyceumban (1865–1922).....	99
Egyed Emese: A fegyelmezett világ munkása. Daniele Concina a színjátszás veszedelméről.....	113
Boda Miklós: Az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára Balogh Károly (1879–1944) irodalomtörténész és műfordító életében....	129
JOG- ÉS HADTÖRTÉNET.....	147
Kiss Gábor: A 19–20. század kánonjogi műveltsége Pécsen	149
Pókecz Kovács Attila: Huszty István <i>Jurisprudentia Practicájának</i> hatása a 18. századi jogi oktatásra.....	163
Tegzes Ferenc: A <i>Világháború Heti Postája</i> képanyaga. Egy újabb érték a Klimó Könyvtár kincsesládájából.....	177
IRODALOMTUDOMÁNY.....	199
Maczák Ibolya: A méhkirálynő édes uralma. Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd a Klimó Könyvtárban.....	201
Nagy Imre: Az Olvasó, a Cenzor, a Könyvek és „egy gonosz lelkű Pap” (Szerzői szerepek Alexovics Vazul A ‘Könyvek’ Szabados Olvasásáról című könyvében)	209
Hartvig Gabriella – Jankovits László: A bárd és a magyarok. Michael Denis <i>Protepticonja</i> a Klimó Könyvtárban.....	217
A KLIMO KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉHEZ KAPCSOLHATÓ SZEMÉLYEK	243
Borsy Judit: Koller József nagyprépost francia kapcsolatai. Francia levelek a Klimó Könyvtárban.....	245

Hencz Enikő: Mit ajánlhatott Dobai Székely Sámuel Klimó György pécsi püspöknek? Dobai Székely Sámuel könyvtárának kínálata.....	267
T. Papp Zsófia: Agyich István kéziratos versei a Klimó Könyvtárban. <i>Ille vir est, quem Phoebus amat, cui Pallas amica est</i>	277
TÖRTÉNETTUDOMÁNY.....	321
Nagy János: Baranya vármegye követei az 1751. évi országgyűlésen	323
Vitári-Weber Adrienn: Egy főpapi magángyűjteménytől a (nyilvános) múzeum felé. A pécsi püspöki könyvtár numizmatikai gyűjteménye a kezdetektől 1918-ig	335
A KÖTET SZERZŐI.....	385

H. Simon Katalin

A Szombathelyi Püspökség szerepvállalása Szombathely kulturális életében a 18. század végén

Szombathely életében jelentős fejlődést hozott az új püspökség felállítása 1777-ben. A Szombathelyi Egyházmegye első főpásztora, Szily János¹ (1777–1799) püspöki székhelyén után nemcsak az új egyházszerkezet kiépítésén dolgozott, hanem püspöki székhelyén előbb muzeális, azután közművelődési és oktatási intézményeket is alapított, amelyek csakhamar az egyházi műveltség, mi több a szellemi élet központjaivá váltak. Ezek a létesítmények kezdetektől nyitva álltak mind az egyházi, mind a világi érdeklődők előtt. „*Felbecsülhetetlen értékű alkotásokat hozatott létre, ezek mind a mai napig a város legértékesebb műkincsei.*”² Sajnálatos azonban, hogy a korábbiakban megjelent, e korszakot is tárgyaló könyvtár- és művelődéstörténeti munkákból rendszerint kihagyták a szombathelyi bibliotékákat. Emiatt aztán országos és külföldi ismertségük, hírnevük még mindig eltörpül a hasonló értékkel és állománnyal bíró könyvtárak mellett, noha a helyi szerzőktől – az elmúlt évtizedek alatt – számos tudományos munka, kutatási beszámoló, publikáció, sőt egy-egy disszertáció is napvilágot látott. Ezért tanulmányom témájaként a vasi megyeszékhelyen, a 18. század végén létrejött egyházi alapítású közgyűjtemények ismertetését választottam.

A régiségi múzeum és a szellemi műhelyek létrejötte

Szily Jánost ifjú kora óta erős szálak fűzték a művészetekhez és a könyvkultúrához. Ez irányú érdeklődése, széleskörű műveltsége még inkább erősödött akkor, amikor Rómában élt, ahol a *Gregoriana*³ egyetem hallgatója, illetve a híres kollégium, a *Collegium Germanicum-Hungaricum* növendéke volt. Szombathelyi püspök, mikor építteti az egyházi épületeket.⁴ Figyelt arra is, hogy az alapításakor a rendkívül nagy mennyiségben, de jó állapotban felszínre került római szobor-, kő- és oszloptöredékeket gondosan összegyűjttesse, hogy azokat méltó környezetben – a püspöki palota belső és külső udvarán – elhelyeztesse. Tudásvágya az archeoló-

¹ Szily János (1735–1799) Sopronban, Győrben majd Rómában folytatott tanulmányokat. Pappá szentelése Győrött 1758-ban, 1762-ben a vasvár-szombathelyi társaskáptalan tiszteletbeli kanonokja, 1764-ben győri kanonok és oldalkanonok, 1770-ben örkanonok, 1775-ben Zichy Ferenc püspökké szenteli, győri segédpüspök, 1777. február 17-én Mária Terézia kinevezi az újonnan felállított egyházmegye első püspökévé. GÉFIN 1929. 27.

² BUÓCZ 2003. 8.

³ GÉFIN 1929. 28. A Loyolai Szent Ignác alapította Gregoriana Pápai Egyetemen tanult több 18. századi magyar egyházfő.

⁴ Papi szeminárium 1778–1780, püspöki palota 1778–1783, székesegyház 1791–1797,*1813.

gia, a klasszikus ókor és irodalom emlékei iránt palotája belső kialakításakor nyilvánult meg először. Ekkor mutatkozik meg az is, hogy az egykori római évek (1755–1758) nem múltak el nyomtalanul. A fogékony lelkű ifjú egyéniségének kialakulására ezek az évek döntő befolyást gyakoroltak. Az ott tanultak, látottak kifejlesztették műérzékét, csiszolták tudását, és egész további életének érdeklődési körét előre meghatározták.⁵ A püspöki díszkertekben felállított tizenkét nagyméretű feliratos kő, valamint tizenöt oszloptöredék⁶ is azt bizonyítja, hogy Szily püspök gyűjteményszervező tevékenysége már nagyon korán, püspökségének első éveiben megmutatkozott.

A Szombathelyen folyó leletmentésről a következő híradás jelent meg a korabeli sajtó hasábjain: *„Vas vármegyében Szombathelyen, a múlt ősszel, midőn azon vidéki Püspöknek palotáját kezdenék építeni, sok régi álló képek és holmi Római írásokkal jegyzett kövek ásattottanak ki a földből, melyek az említett F.T. [Főtisztelendő] Püspök úr parancsolatára összeszedettek, hogy illendő magyarázatokat megíratassanak. Hihető, hogy a Rómaiaknak azon a tájon viselt dolgaikat és Szombathely városának régi nevét és eredetét nagyobb világosságra hozzák.”*⁷ A főpap a város első közgyűjteményének alapjait 1784-ben tette le, amely egyben az első hazai régészeti kiállítóhely lett, merthogy rezidenciája földszintjén a *Sala Terrenában* archeológiai múzeumot létesített a felszínre hozott római kori köemlékekkel.⁸ A lapidárium alapítása és a nagyközönség számára történő bemutatása az időben országos és helyi vonatkozásban is egyedülállónak számított.

A szombathelyi püspök múzeumalapításáról nemsokára Garampi⁹ – a bécsi nuncius – is tudomást szerzett. *„Méltóságos Uram! – írja Szilynek – Elsősorban örülök a nagyszerű püspöki palotának, melyet ott építtetett s a legutóbbi napokban felavatott, (...). Azt is örömmel hallom, hogy összegyűjteni szándékozik a feliratokat és régiségeket, melyek a város és a falvak különféle helyein szétszórva vannak s annak a veszélynek voltak kitéve, hogy elvesznek és szétmállanak s nehezen voltak hozzáférhetőek a tudós kutatóknak. Most tehát valamennyit összegyűjtve létesít egy régiségi múzeumot (museo lapidario), mely a püspöki palota díszét fogja emelni.”*¹⁰ A „Püspökvárban” kiállított gyűjtemény Európa utazói előtt csakhamar ismertté, mi több, rendkívül népszerűvé vált, és messze vitte a város hírnevét. Érthető módon a tudós Garampi kíváncsiságát is felkeltették a római leletek, ezért hamarosan egy ismerősét küldte Szombathelyre, hogy az közelről is tanulmányozza a kiállított római leleteket. Ajánló levelében a következőket írja Szilynek: *„Bemutatom Kettler generálist, aki attól a szándéktól lelkesítve megy oda, hogy megvizsgálja az ott őrzött régiségeket, melyekről gyakran beszéltem vele. Képzelteti tehát, hogy szeretném, hogy ő kielégíthetné az ő dicséretes tudományos*

⁵ GÉFIN 1929. 28.

⁶ SIMON 2010a. 5.

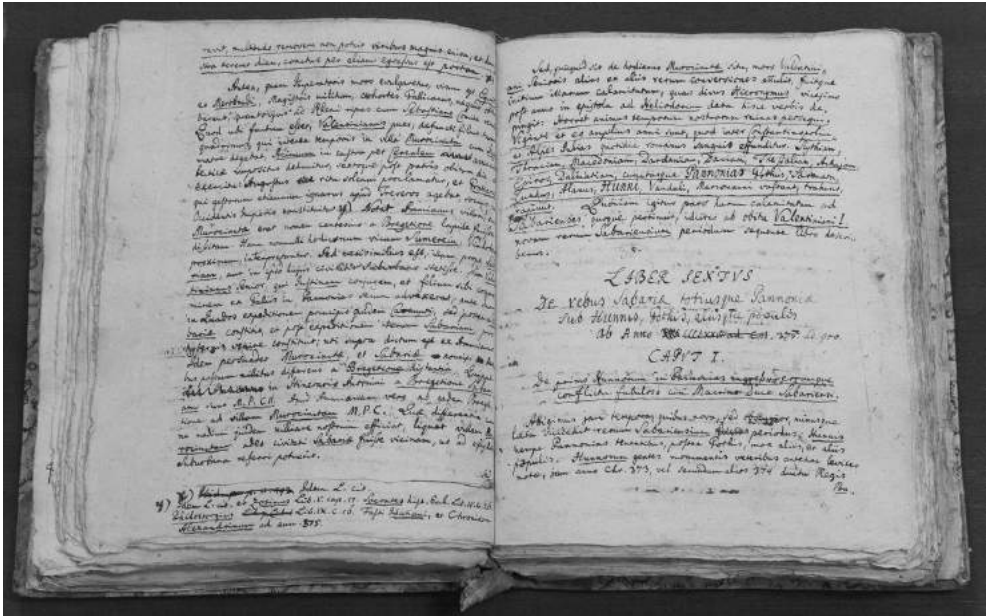
⁷ Közli a *Magyar Hírmondó* a Közlemények című rovatban 1780. január 8-án.

⁸ SCHOENVISNER 1791. 379.

⁹ GARAMPI (1725–1792) 1751-ben vatikáni, 1759-ben angyalvári levéltár-igazgató, 1776–1785: nuncius Bécsben, 1785: bíboros, történész, műgyűjtő. GÉFIN 1929. 49.

¹⁰ (Géfin Gyula fordítása) GÉFIN 1929. 66. Garampi 1784. augusztus 14-én kelt levele a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (SzEL.) I. állv. kurrens iratok.

kíváncsiságát.”¹¹ A lapidárium művészi ábrázolásait – melyben az antik Savaria,¹² illetve az Örök Város emlékei kaptak helyet – Szily Stephan Dorffmaisterrel¹³, a kor neves festőjére bízta. A szombathelyi régiségi múzeum tehát jóval megelőzte a Széchényi Ferenc¹⁴ által 1802-ben alapított Magyar Nemzeti Múzeum létrejöttét. Schoenvisner, a római régészeti leletek szakértője az 1780-as években többször is megfordult Szombathelyen, hogy kutassa és lejegyezze a felszínre került római leleteket. A régész azonban nemcsak a lapidárium anyagának összegyűjtésében segítette a püspököt, hanem régészeti kutatásait követően Szily megbízására megírta Savaria-Szombathely történetét a kezdetektől 1791-ig.¹⁵ Magyarország első várostörténeti monográfiáját Szily még abban az évben kiadatta Pesten.

1. kép – Schoenvisner István kézzel írt várostörténeti monográfiája *Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus...* (Pest, 1791)

¹¹ GARAMPI 1778. június 18-án kelt levele Bécsből Szilynek. SzEL. I. állv. kurrens iratok. (Géfin Gyula fordítása) SIMON 2010b. 7.

¹² Schoenvisner István (1738–1818) jezsuita, tudós, a pesti egyetem professzora, a magyar archeológia megteremtője régész, könyvtáros. GÉFIN 1929. 89.

¹³ Stephan Dorffmaister (1729 k. – 1797) barokk festőművész GÉFIN 1929. 59.

¹⁴ Széchényi Ferenc gróf (1754–1820) főispán, helyettes országbíró, nagybirtokos, a Magyar Nemzeti Múzeumnak és Könyvtárának alapítója.

¹⁵ Az *Antiquitatum et historiae...* – Schoenvisner kéziratos könyve – nemcsak ezért egyedülálló, mert az első hazai várostörténeti monográfia, de az első szakszerű, lábjegyzetekkel és hivatkozásokkal ellátott tudományos régészeti munka. Tóth Endre és Sosztaits Ottó régészek szíves közlése.

A 18. század utolsó évtizedében így indult virágzásnak Szombathely szellemi-kulturális élete, miközben akadályok is nehezítették a főpap építő-szervező munkáját. II. József (1780–1790) a katolikus egyházat sújtó rendeleteivel 1783. december 9-én felszámolta a vidéki szemináriumokat. Ennek következtében az újonnan felállított papi szemináriumban nem kezdődhetett el a tanítás. Az épületet a katonaságnak kellett volna átadni. Ám Szily e rendelkezést egyrészt úgy kerülte meg, hogy teológusokat és nyugalmazott lelképásztorokat költöztetett az épületbe, majd 1787. április 23-án, Siess József János¹⁶ nyomdászt Szombathelyre hívta Sopronból, hogy műhelyét állítsa fel a szinte üresen álló épületben. Mindazonáltal a püspök azon törekvését, hogy Szombathelyen is legyen nyomda, a Vas vármegye is buzgón támogatta. Siess a szeminárium földszintjén – a korábban nagyebédlőnek kijelölt, ám üres helyiségben – rendezte be kézi szedésű nyomdáját. A Siess-nyomda tevékenysége kezdetben nem terjedt túl a püspöki körlevelek és más egyházi nyomtatványok: elmékedések, alkalmi beszédek, emlék- és ünnepi beszédek készítésén.¹⁷ 1789-től már Siess fia, Siess Antal József¹⁸ működtette a nyomdát.¹⁹ II. József halála aztán véget vetett az uralkodó és Szily püspök között kialakult feszült helyzetnek. A katolikus egyház érdekeit sértő intézkedések rövidesen hatályukat veszítették. A Helytartótanács 1790. június 5-én a növendékpapságot visszairányította saját egyházmegyéjébe,²⁰ így 1790 őszén a Szent Mártonról nevezett szeminárium megnyithatta kapuit a kispapok előtt. Az oktatás megkezdése előtt azonban a nyomdának költöznie kellett, hiszen a papnöveldeben minden talpalatnyi helyre szükség volt – a nagyebédlőre is. Siess – köszönetének és hálájának kifejezése mellett – tett azért egy kísérletet Szilynél, hogy az épületen belül maradjon a műhelye. Mivel azonban e tevékenységre alkalmas helyiséget nem tudott neki felajánlani Szily, a Siess-nyomdának költöznie kellett.

A Székesegyházi-könyvtár a papi szemináriumban

Schoenvisner nemcsak a régiségek megmentésében volt első számú segítsége Szilynek, de a főpap magánkönyvtárának szerzeményezésében is jobb keze volt. Fennmaradt levelezésük bizonyítja, hogy a tudós rendszeresen értesítette a püspököt egy-egy könyvaukciónról, továbbá katalógusokat küldött, és a felszámolt osztrák és magyar szerzetesi kolostorok bibliotékáinak jegyzékeit is eljuttatta Szombathelyre.²¹ A szemináriumban megindult tanítással elérkezett Szily püspök

¹⁶ Siess József János soproni nyomdász életrajzi adatai nem ismertek.

¹⁷ ULREICH 1960. 7.

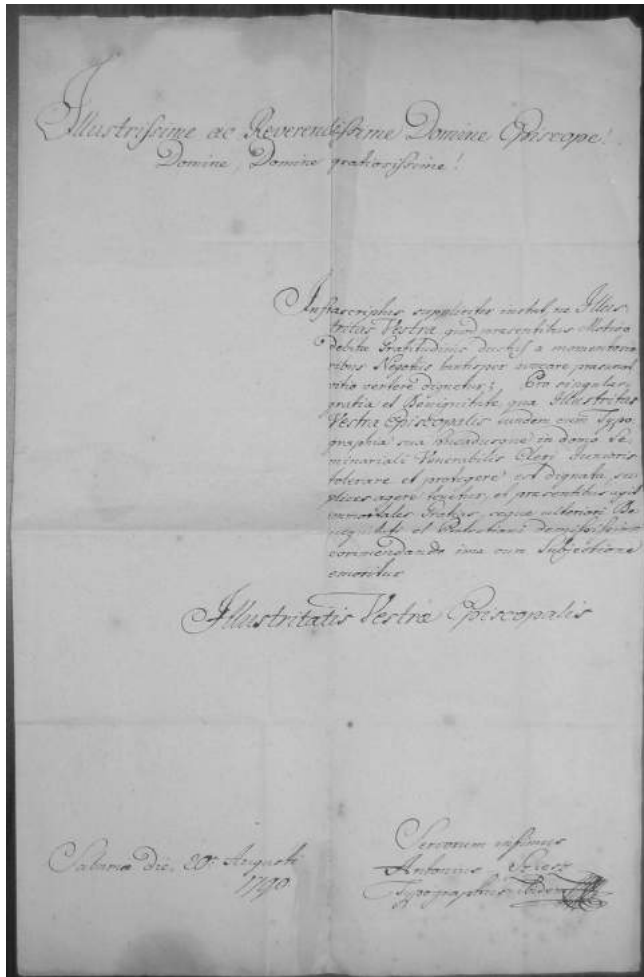
¹⁸ Siess Antal József (1756 k. – 1806) nyomdász, Siess József János fia

¹⁹ A Siess-féle nyomda viszonylag rövid ideig 1787–1790-ig volt az épületben. Mikes Kelemen *Törökországi Levelek* című művének első kiadása Szombathelyen a Siess nyomdában látott napvilágot 1794-ben, ám a nyomda akkor már nem a szemináriumban, hanem a mai Fő téren működött.

²⁰ SILL 1999. 39.

²¹ Szily és Schoenvisner levelezése 1786. november 18. – 1791. október 8. iratsomó. SzEK. kéziratár, íróasztalfiók. Jelzet nélkül.

régóta tervezett könyvtáralapításának ideje. Mivel az egyházmegye papságának, elsősorban is a növendékpapság oktatásához, kulturáltságának és szellemi életének növeléséhez, valamint a hittudományi képzéshez könyvek kellettek, elsődleges volt tehát egy bibliotéka felállítása. Ám előbb a leendő könyvtár termeit jelölte ki a püspök, amelyeknek mennyezetfreskóin – Szily tematikáját követve – Dorffmaister 1791-ben kezdett dolgozni. A grandiózus munkát a mester az év folyamán be is fejezte. A bútorzatot és a könyvszekrényeket – a püspök révén szintén sokat foglalkoztatott tiroli építőmester – Melchior Hefe²² tervezte és készítette.

2. kép – Siess Antal József nyomdász kérvénye Szily püspökhöz (1790) ²³

²² Melchior Hefe asztalos, építész (1716–1794) GÉFIN 1929. 37.

²³ Siess Antal kérvénye. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár. (SzEK.) ős. XXVIII. fiók 4. számú irat

Szily János harmadikként csatlakozott azokhoz a magyar főpapokhoz, akik könyvgyűjteményüket a köz javára bocsátották. A főpap, követve Klimó György pécsi püspök (1751–1777) és Patachich Ádám kalocsai érsek (1766–1784) könyvtár-alapító főpapok példáját, a több évtizedes munkával összegyűjtött kb. 3000 kötetes könyvtárát 1791. december 21-én felajánlotta a köz hasznára. A bibliotéka alapítólevelében ekképpen indokolja döntését: „A mi szombathelyi egyházmegyénkben ilyen könyvtár még nem volt.”²⁴

3. kép – A Székesegyházi könyvtár alapítólevele 1791. december 21.

Az alapítás tényét megörökítő bullában világosan kifejti céljait a könyvtár működésére vonatkozóan. Azonban az okiratból az is feltételezhető, hogy ennek a könyvtárnak nem rendeztek látványos megnyitó ünnepséget, hiszen a szemináriumban már folyt az oktatás, ezért a könyvtár mielőbbi megnyitása nem váratható magára. Valószínű, hogy Szily püspök a bibliotékát egyszerűen felállította, és azonnal látogathatóvá tette. „...Mivel pedig a mindennapos tapasztalás során meggyőződünk róla, hogy főként a kiterjedtebb tudományokat a fontos könyvek segítése nélkül nem lehet megszerezni, illetve hogy a szombathelyi egyházmegyénkben nincs olyan könyvtár, amelyhez papjaink fordulhatnának, a tiszteletreméltó klérus iránti őszinte és lángoló szeretettől vezérelve elhatároztuk, hogy könyvtárunkat, amelyet ifjúkorunktól fogva nem kis kényelmetlenségek árán gyűjtöttünk össze, teljes egészében szombathelyi székesegyhá-

²⁴ Közli és ford. SILL 1993. 98.; HÁZSZABÁLY 1791.

zunknak adományozzuk... azzal a mindenkori sérthetetlen kikötéssel..., hogy az mindig is a szombathelyi szemináriumban maradjon, ahol már ténylegesen el is helyeztük, hogy ott mind a papnövevények tanítói, mind maguk a tanulók könnyen hozzáférhessenek.”²⁵ Szily roppant szigorú volt a könyvek megőrzése és használata tekintetében, ugyanis a könyvek kölcsönzését, azaz elvitelüket a könyvtárból határozottan és következetesen megtiltotta. „A könyvtáros (...) egyetlen tanárnak, vagy tanulóknak, semmilyen ürüggyel, semmilyen ígéretésre se adjon ki könyvet a könyvtárból (...). Minden rendű és rangú olvasót egyaránt a lelkiismeretére hivatkozva – kötelezünk arra, hogy semmilyen ürüggyel ne vigyen ki sehova egyetlen könyvet se.”²⁶ Az alapító az egyházi, pontosabban a „székesegyházi” tulajdonú bibliotéka nyilvános jellegének fenntartására és az állomány gyarapítására az 1792. január 15-én kelt bullájával 1000 rajnai aranyforintos alapítványt helyezett el a könyvtárat felügyelő székeskáptalannál.

A nyilvánosság azonban azt is megkövetelte, hogy a könyvtár élére könyvtár-őrt állítsanak. Taschler Mihály²⁷ egy évig töltötte be ezt a megbízatást. A stafétát Potzik József²⁸ vette át, aki aztán egy évtizeden át viselte a „Custos Bibliothecae publicae” titulust.²⁹

A körülbelül 3000 kötetes állomány (1081 mű) már kezdetektől magában foglalta a könyvtár legértékesebb kincseit: a 16 középkori kódexet és a 96 ősnymtatványt, melyeket Szily 1791 és 1795 között szerzett be Európa minden tájáról. Az ősnymtatványok több mint felét, 57 kötetet ez időben. Az ősnymtatványok között harminc olyan kötet van, mely csak ennek a könyvtárnak a gyűjteményében lelhető fel.³⁰ A főpap igen nagyvonalú volt az anyagi áldozatvállalás terén, ha bármilyen értékesnek tartott kiadványt megvásárolhatott. A II. József által feloszlott szerzetesi kolostorokban az időben elég gyakoriak voltak a könyvaukciók. Szily, mihelyst árverésről értesült, azonnal küldte könyvügynökét. Így vásárolt a váti szervitáktól, a pesti pálosoktól és a pöllai ágoston rendiektől. A beszerzett művek elsősorban hittudományi jellegű munkák voltak. A magyar nyelv és irodalom művelése terén fontos kiemelni azt is, hogy Szily püspök a rohonci szégyénházban elhunyt jezsuita Faludi Ferenc³¹ kézíratait összegyűjtette, valamint Révai Miklós³² számára lehetővé tette azok kiadását. De támogatta a kőszegi Rajnis Józsefet³³ is az első magyar *Vergilius-fordítások* kiadásában.

Külföldről Garampi figyelemmel kísérte a nyilvános könyvtár gyarapodását. Anton Kurzt és Joann Binzt bécsi könyvügynökök Pray György³⁴ ajánlásának kö-

²⁵ Közli és ford. SILL 1993. 98.; HÁZSZABÁLY 1791.

²⁶ Közli és ford. SILL 1993. 99.; HÁZSZABÁLY 1791.

²⁷ Taschler Mihály (1739–1805) jezsuita szerzetes, könyvtárőr (1791–1792). GÉFIN 1935. 416.

²⁸ Potzik József (1761–1812) könyvtárőr (1792–1802) GÉFIN 1935. 329.

²⁹ SCHEMATISMUS 1793.

³⁰ RÉTFALVI 2006. 11.

³¹ Faludi Ferenc (1704–1779) jezsuita szerzetes, író, költő műfordító. GÉFIN 1935. 87.

³² Révai Miklós (1750–1807) nyelvész, egyetemi tanár, a magyar történeti nyelvészet megalapítója.

³³ Rajnis József (1741–1812) tanár, bölcseleti és teológiai doktor, műfordító. GÉFIN 1935. 338.

³⁴ Pray György (1723–1801) jezsuita szerzetes, történetíró, a budai, majd a pesti Egyetemi Könyvtár vezetője.

szönhetően kerültek munkakapcsolatba Szilyvel.³⁵ A könyvtár gyarapodását részben papi hagyatékok és ajándékok jelentették. A vásárlást követően Szily vagy oldalkanonokja, Eölbey János³⁶ jegyezte be a címoldalra a tulajdonosi megjelölést: „Cath. Eccl. Sab.”.

A bibliotéka kezdetektől szervezett keretek között működött. A könyvtárhasználatot a papnövelde házsabályzatában a *Disciplina Domus Seminarii Sabarinensis*-ben rögzítették.³⁷ A kispapok, illetve a tanárok számára a könyvtár látogatása, a művek tanulmányozása kötelező volt. E szellemi műhely aztán meghatározott napokon és időben nyitva állt bármilyen rendű és rangú szabad férfi előtt is.³⁸ A nyilvános használat viszont megkövetelte az állomány feltárását, valamint a visszakereshetőséget is. Ezért a bibliotékában az évtizedek során valóságos katalógusrendszer jött létre. A kezdeti évekből több katalógus is fennmaradt. Az első 1795 körül készülhetett.³⁹ A (kötet)katalógusok leginkább a használók kívánságainak igyekeztek megfelelni, éppen ezért az akkor alkalmazott könyvtári gyakorlatot követik, és a szeminaristáknak, valamint a tanároknak, de a könyvtárörnek is nélkülözhetetlen segédeszközt jelentettek.

A könyvtár gyűjtőköre kiterjedt a korabeli tudományterületekre, így a teológiára, a filozófiára, a klasszikus irodalomra, a jogra és egyházjogra, valamint a különböző tudományos művekre. Nyelvi megoszlás szerint az állomány legnagyobb része latin, német, magyar nyelvű könyv. A nyugati nyelvek közül legtöbb francia és olasz, de bőven találunk angol és spanyol nyelvű könyveket is. A keleti nyelvek közül héber, görög, szír, arab nyelveken íródott műveket őriz a gyűjtemény. A nyilvános bibliotéka működése már nemcsak a tanulók, tanárok és a helyi értelmiség számára biztosított ismeretszerzési lehetőséget, hanem hatással volt a könyvkötészet és könyvkereskedelem helyi szintű kialakulására, illetve fejlődésére is.

Szily püspök igényes volt a beszerzett könyvek esztétikai megjelenését illetően. Számos bőrkötésű könyv mellett papírkötésű köteteket is beszerzett, amelyeket aztán helyi könyvkötőkkel kötettett be – zömmel egészbőrbe, vagy félbőrbe. E kötések reprezentálják a szombathelyi bibliotéka helyi kötéstörténetét. A főpaptól a legtöbb megbízást a szombathelyi Zsoldos István és családja, illetve Hindringer Ferenc könyvkötők kapták, de tudomásunk van győri könyvkötőről, Schatten Józsefről, aki szintén dolgozott a püspöknek.⁴⁰ Szily halála után Herzan Ferenc⁴¹ püspök Rómából hozott (1800) európai színvonalú könyvtára nem a *Székesegyházi*

³⁵ PATAKI 1977. 436.

³⁶ Eölbey János (1759–1820) Szily unokaöccse, kanonok (1793–1809), nagyprépost (1810–1820). GÉFIN 1935. 82.

³⁷ HÁZSZABÁLY 1791.

³⁸ PATAKI 1977. 437.

³⁹ CATALOGUS. 1795. A könyvtár első katalógusa a 18. század végén vagy a 19. század első éveiben készülhetett. SzEK. ős. XXIX. alsó polc

⁴⁰ HALÁSZ 1993. 114–115.

⁴¹ Herzan Ferenc gróf (1735–1804), 1770-ben a római törvényszék az *Uditore della Rota* ülnöke, a német birodalom nagykövete, 1779-ben VI. Pius pápa bíborosnak nevezte ki, a szombathelyi egyházmegye második püspöke (1800–1804). GÉFIN 1935. 142.

könyvtár állományát gazdagította, hanem mint az első *Püspöki-könyvtár* a főpapi rezidenciában nyert elhelyezést, és lett a palota ékköve, amelyet a későbbi püspökök is féltő gonddal őriztek. Ha pedig tehették, gyarapították azt.⁴²

4. kép – A Herzan-könyvtár

A Herzan-könyvtár római hatásra jött létre a 18. század végén. Az állomány 5196⁴³ kötetet (2025 művet), azonfelül húsz fólió Piranesi-rézmetsetet foglal magában. Herzan bíboros tudatos könyvvásárlásai mellett egyes könyvek nagynevű gyűjtőktől kerültek hozzá, így néhány Garampi könyvtárából. A legtöbb mű első kiadás, ezért a gyűjtemény érdekes forrása a 18. század szellemi műveltségének, továbbá annak tanúbizonyága, hogy milyen könyvek érdekelték az arisztokrata főpapot. A bibliotéka felöleli a tudományok széles területét és tartalmazza a felvilágosodás alapvető műveit is. A tartalom szerinti megoszlás: hittudományi, bölcséleti, történelmi művek, a francia irodalom remekei. A legtöbb könyv Szentírás és Szentírás-magyarázat. Öt ősnymtatványt őriz a könyvtár. Nyelvi megoszlás szerint: latin, olasz, francia, német, angol, cseh, kopt, szír, magyar stb., összesen 24 nyelven találhatóak könyvek a gyűjteményben. Számos kötet arról tanúskodik, hogy a bibliotéka gyarapításakor elsősorban a tartalom, de amellet a könyvköté-

⁴² SIMON 2010a. 11.

⁴³ SIMON 2010a. 11. A korábbi szakirodalom 5000 kötetet említ. A gyűjtemény áthelyezése után, az állomány konzerválására, majd a gyűjtemény pontos felmérésére is sor került. 5196 kötet könyv található a könyvtárban.

sek esztétikuma is nagyban meghatározta a művek beszerzését. Herzannak könyvtárosa is volt Szombathelyen, Róka Imre⁴⁴, aki különösen a keleti nyelvek tanulására fordított nagy figyelmet. Később aztán elsajátította a német, a francia és az olasz nyelveket is. Herzan 1804-ben bekövetkezett halála után örökösei szereték volna külföldre vinni az értékes könyvgyűjteményt, hogy azt később egyben vagy részenként eladják. Csakhogy a püspökség ehhez nem járult hozzá, ezért aztán évekig tartó vita és pereskedés kezdődött a rokonok és a székeskáptalan között. Utóbbi a Kollonich-féle egyezményre hivatkozott⁴⁵, és a könyvhagyaték ügyében Ferenc királyhoz (1792–1835) fellebbezett. „A nagy értékű bibliotéka nem személyi hagyaték, tehát az egyházmegye tulajdonában marad” – válaszolta hivatalos levélben az uralkodó.⁴⁶ A megboldogult főpap levéltárának nagyobb részét Bécsbe vitték, értékes képtára az örökösöké lett.⁴⁷ A Herzan-könyvtár egészen hosszú ideig, 1800 és 2007 között a nyilvánosság előtt zárva volt.⁴⁸

E korszakban, a nagyszabású építkezésekkel illetve az új műalkotásokkal párhuzamosan a város kulturális intézményei is gyarapodtak, és ezek által emelkedett a megyeszékhely szellemi élete is. Az egyetemes kultúrát megtestesítő könyvtár a megye és a város művelődési és oktatási életének fontos és meghatározó helyszíne lett. A Szily püspök által életre hívott bibliotéka, mágnesként vonzotta magához a már meglévő és az újonnan alapított oktatási intézményeket. A 18. század végére az elemi iskolától a főiskoláig tartó oktatási rendszer jött létre.⁴⁹ A szombathelyi gimnáziumot, ahol kezdetben ferencesek, később világiak, majd egyházmegyes papok tanítottak, még Zichy Ferenc győri püspök (1743–1783) alapította 1772-ben.⁵⁰ Később a gimnázium működtetését a csornai premontreiek vették át.⁵¹ Az iskola 1789-ben már hat osztállyal működött. Csödy Pál⁵², a jeles

⁴⁴ Róka Imre (1780–1821) szertartó pap, teológiai doktor, könyvtáros (1800–1804). GÉFIN 1935. 343.

⁴⁵ 1. A főpapság végrendelkezési joga az 1703: megkötött Kollonich-féle egyezmény és az ezt szentesítő 1715:16. törvénycikk szerint: az elhunyt hagyatékából levonandók a temetési költségek, az alkalmazottak bére és az adósságok. Kvei, kz-ai a javadalomra egyh. felszerelése a szegyh-ra, házi ingóságai és a pincefelszerelés az utódra szállt. Az ezek után fenn maradt összeg három részre oszlott az Egyh. (szem., tp-ok és pb-k fenntartására), a kir. kincstár és a rokonok között. Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/V/v%C3%A9grendelet.html> [2015.08.21.]

⁴⁶ KOLTAI 1993. 111.

⁴⁷ A főpap képtára európai színvonalat képviselt. Nagyon sok eredeti, illetve világhírű mesterek műveinek másolatai is megtalálhatóak voltak a gyűjteményben, amely összesen 76 képből állt. KOLTAI 1993. 111.

⁴⁸ A gyűjtemény a korban is hozzá illő, a 18. századi Dorffmaister-freskóval díszített, egykor a Szily-féle könyvtárnak helyet adó termekben nyert végleges elhelyezést 2007/08-ban. A Herzan-könyvtár az Egyházmegyei Könyvtár különgyűjteménye. Az áthelyezés nemcsak az egyedülálló bibliotéka állagmegóvását eredményezte, hanem azt is, hogy az állomány ma már kutatható, illetve a gyűjtemény idegenforgalmi látványosság.

⁴⁹ RÉTFALVI 2003. 43.

⁵⁰ Mária Terézia 1772. július 1-jén engedélyezte a gimnázium felállítását

⁵¹ GÉFIN 2008. 95.

⁵² Csödy Pál (1717 k. – 1794) szombathelyi nagyprépost. GÉFIN 1935. 61

szónok, Kultsár István,⁵³ akit a magyar hírlapírás atyjának is neveztek, és 1789-ben már Czinke Ferenc⁵⁴ is a gimnázium katedráján tanítottak.

A szombathelyi királyi líceum (bölcseleti és filozófiai karral) alapítását 1793-ban Szily püspök ösztönzésére Vas vármegye rendjei is támogatták.⁵⁵ A líceum felállítására – még az évben – sikerült megnyerniük a királyi megerősítést, ezzel pedig Szombathely számára olyan iskolát szereztek, amellyel egyik szomszédos vármegye sem rendelkezett. A fiatal szellemi elit attól fogva már Szombathelyen is tanulhatott. Efféle iskola azelőtt csak Pécsen, Pozsonyban és Pesten működött. Jöttek tanulni a Dunántúlról, Horvátországból, sőt a Felvidékről is. A líceum 1793–1796 között a gimnáziummal egy házban működött. A filozófiai iskola új épülete 1796 novemberére készült el. A líceum tanárai közül kiemelkedett a nagynevű Kresznerics Ferenc⁵⁶ és kiváló tanítványa Bitnicz Lajos.⁵⁷ A líceum leghíresebb diákja, Széchenyi István gróf magánúton végezte tanulmányait.⁵⁸ Az elemi iskola, a gimnázium, a teológiai főiskola és a líceum diáksága étellel töltötte meg Szombathelyt. A 3000-es lélekszámot el sem érő megveszékelyet ez időben már iskolavárosnak tekintették.⁵⁹ Mindez pedig köszönhető volt Szily püspöknek, aki *„Mitsoda költségeket tett mind azokra a ritka és bötsös [becses] kézi írásokra? Mind azokra a régi és emlékeztető válogatott pénzekre? ...Mit mondgyak azon költségekrül? Mellyekkel ugyan itt Szombathelyen az emlékeztetre méltó régiségeket, nagy fárattsággal össze szedegette, és a Pesti Királyi Universitásnak egyik tanult és érdemes Tagjára bízván, hogy a régi és mostani Szombathelynek történetét meg-írná, ugyan ezt a tudós munkát a talált régiségek képeivel együtt kinyomtatatta?”*⁶⁰ – így emlékezett meg róla később Szegedy János⁶¹ kanonok.

A fentiekben röviden bemutatott egyházi közgyűjtemények – amelyeket Szily János és kora Szombathely számára hozott – a 18–19. század fordulóján a város művelődési-szellemi-oktatási életének meghatározó helyszínét jelentették, ahol a kulturális sokszínűség és a művészeti értékek együttesen jelenítették meg a múlt iránti tiszteletet, a hagyományokat, illetve a korszak értékrendszerét.

⁵³ Kultsár István (1760–1828) író, szerkesztő, kiadó, színigazgató. GÉFIN 1935. 230.

⁵⁴ Czinke Ferenc (1761–1835) egyetemi tanár, költő.

⁵⁵ GÉFIN 2008. 95.

⁵⁶ Kresznerics Ferenc (1766–1832) esperes-plébános, tanár, nyelvész, régész, matematikus, akadémikus, szótáríró. GÉFIN 1935. 227.

⁵⁷ Bitnicz Lajos (1790–1871) bölcseletdoktor, szombathelyi nagyprépost, a MTA tiszteletbeli tagja. GÉFIN 1935. 39.

⁵⁸ Széchenyi István (1791–1860) 1807. augusztus 31-én geometriából vizsgázott kitűnőre Kresznerics Ferencnél. 1808. január 18-án Horváth Ferencnél filozófiából, 1808. november 8-án pedig bölcsészettől is kitűnő eredményt szerzett.

⁵⁹ RÉTFALVI 2003.43.

⁶⁰ NEKROLÓG 1799.

⁶¹ Szegedy János (1741–1806) kanonok. GÉFIN 1935. 397.

RÖVIDÍTÉSEK

SzEK	Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár
SzEL	Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár

FORRÁSOK

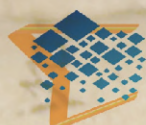
CATALOGUS 1795	Catalogus Librorum Cathedralis Ecclesiae Sabariensis. (1795 k.), [A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár könyvtári katalógusa]
HÁZSZABÁLY 1791	Disciplina Domus Seminarii Sabariensis... 1791. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár. ős. XXIX. alsó. II. polc
NEKROLÓG 1799	Szegedy Pál: A jó Pásztor. Szily János dicsérete. Szombathely, Siess, 1799. SzEK. Miscellanea XXXIV. 43. köt. 3. hely.
SCHEMATISMUS 1793	Catalogus Cleri Diocesis Sabariensis pro anno M.DCC.XCIII. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, G/3. [Schematismus /névtár, megj. kézzel írt]. A digitalizált névtárak elérhetőek: (http://konyvtar.martinus.hu/egyhazi/egyhazi/nevvar) [2015.08.08.]
SCHOENVISNER 1791	SCHOENVISNER, Stephanus: Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus (...).Pestini, Typis Matthiae Trattner, 1791.

IRODALOM

BUÓCZ 2003	BUÓCZ Terézia: Lapidarium Savaria Múzeum. Szombathely, 2003.
GÉFIN 1929	A szombathelyi egyházmegye története. Szerk. GÉFIN Gyula. 1. kötet. Szombathely, 1929.
GÉFIN 1935	A szombathelyi egyházmegye története. Szerk. GÉFIN Gyula. 3. kötet. Szombathely, 1935.
GÉFIN 2008	GÉFIN Gyula: Gróf Széchenyi István a szombathelyi királyi líceumban. Szerk. FEISZT György. Szombathely, 2008. 99–100. (Acta Savariensia 20.)
HALÁSZ 1993	HALÁSZ Margit: Az Egyházmegyei Könyvtár történeti kötéseiről és azok mestereiről. <i>Vasi Szemle</i> , 47. (1993):1. 114–120.
KOLTAI 1993	KOLTAI Jenő: A Herzan-könyvtár. <i>Vasi Szemle</i> , 47. (1993):1. 110–120.
PATAKI 1977	PATAKI László: A szombathelyi egyházmegyei könyvtár története. In: <i>A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977)</i> . Szerk. TÓTH Imre. Szombathely, 1977. 431–462.
RÉTFALVI 2003	RÉTFALVI Gábor: Az Egyházmegyei könyvtár létrejöttének hatása Szombathely művelődési viszonyaira 1791–1799. <i>Könyv, könyvtár, könyvtáros</i> , 12. (2003):8. 43–48.
RÉTFALVI 2006	A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár ősnymtatványainak katalógusa. Összeáll. RÉTFALVI Gábor. Szombathely, 2006.
SILL 1993	SILL Ferenc: Szily János püspök könyvtáralapítása. <i>Vasi Szemle</i> , 47. (1993):1. 97–100.

- SILL 1999 SILL Ferenc: A püspökség alapítása. Az egyházmegye megszervezése. In: *Szily János (1735–1799) Szombathely első püspöke*. Szerk. DOBRI Mária. Szombathely, 1999. 31–44.
- SIMON 2010a H. SIMON Katalin: A Herzan-könyvtár. Szombathely, 2010. (A szombathelyi egyházmegye kincsei 3.)
- SIMON 2010b H. SIMON Katalin: Sala Terrena, múzeum és kincstár. Szombathely, 2010. (A szombathelyi egyházmegye kincsei 2.)
- ULREICH 1960 ULREICH Tibor: Szombathely nyomdái napjainkig, valamint termékeik 1787-től 1900-ig. Szombathely, 1960.

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

